

Iiris Ruoho ja Sinikka Torkkola

Tasa-arvo, journalismi ja suomalaisten naistoimittajien urakehitys

Tiivistelmä 21.6.2010

Tasa-arvo, journalismi ja suomalaisten naistoimittajien urakehitys –tutkimuksen taustalla on julkisessa keskustelussa esiin noussut kysymys, miksi journalismi ei tasa-arvoistu, vaikka viralliset politiikat korostavat tasa-arvopyrkimyksiä ja toimittajakunnastakin on ollut puolet naisia yli 20 vuotta. Tasa-arvoa tavoittelevat reformit ovat pitäneet sisällään ajatuksen, että journalismi olisi muutettavissa tekijöiden sukupuolta vaihtamalla. Suomalaisen uutismedian vuosiseurannat ovat kuitenkin osoittaneet, että edelleen, toimittajakunnan naisistumisesta huolimatta, uutisjuttujen päätoimijoiden enemmistö on miehiä. Tämän tutkimuksen perusteella näyttääkin siltä, että keskittyminen median sukupuolten esittämisen tapoihin tai yksilöiden ja toimitusten tasa-arvokysymyksiin merkitsee sukupuolta tuottavien mediarakenteiden ja - kulttuurien sivuuttamista. Tästä puolestaan seuraa, että journalismin institutionaaliset arvot voivat jäädä aktiivisessakin tasa-arvopolitiikassa helposti koskemattomiksi. Tässä tutkimuksessa on pyritty irti aiemmasta ja etsitty vastausta kysymykseen, millainen on journalismin sukupuoli: Miten journalismi-instituutio toimii osana sukupuolijärjestystä? Miten tämä toiminta konkretisoituu mediaorganisaatioiden ja toimitusten rakenteissa, kulttuureissa ja käytännöissä?

Näihin kysymyksiin vastaava tutkimusprojekti toteutettiin Helsingin Sanomien säätiön rahoittamana vuosina 2008–2009. Tutkimuksen johtajana toimi dosentti Iiris Ruoho ja tutkijoina YTT Sinikka Torkkola ja VTT Tarja Savolainen. Tutkimuksen tulokset on raportoitu väliraporteissa Sinikka Torkkola ja Iiris Ruoho (2009) *Tilauksessa naispäätoimittaja? Nais- ja miespäälliköiden näkemykset ja kokemukset sukupuolen vaikutuksesta uraan* ja Sinikka Torkkola ja Iiris Ruoho (2009) *Subscribing to a woman editor-in-chief? Female and male editors' views on the impact of gender on careers* sekä Iiris Ruoho ja Sinikka Torkkola *Journalismin sukupuoli*. Tampere: Vastapaino (2010). Lisäksi projektin tuloksista on tulossa artikkeli Looking for Gender Equality in Journalism teoksessa Tonny Krijnen, Claudia Alvares & Sofie Van Bauwel (eds.) *Gender*

in transformations – theory and practice on gender and media. Bristol: Intellect & ECREA (2010). Väliraportit on julkaistu myös verkossa, suomenkielinen väliraportti on osoitteessa <http://tampub.uta.fi/tulos.php?tiedot=302> ja englanninkielinen <http://tampub.uta.fi/tulos.php?tiedot=302>

Sukupuolittava journalismi

Tämä tutkimus poikkeaa aiemmista sekä kansainvälisistä että kotimaisista mediaa ja sukupuolta erittelevistä tutkimuksista, joissa on pääosin keskitytty joko sukupuolen mediaesityksiin tai konkreettisiin toimitusten tasa-arvokysymyksiin. Laajalla kansainvälisen tutkimuksen kentällä on vain muutamia tutkimuksia, jotka tarkastelevat journalismin sukupuolta. Ne kohdistuvat pääosin journalistisen kulttuurin kysymyksiin, ammatilliseen identiteettiin ja naispuolisten toimittajien omaksumiin toimintatapoihin.

Tässä tutkimuksessa sukupuoli ymmärretään jatkuvana tekemisinä ja toistamisena. Biologisen sukupuolen ja jäykän nais/mies-dikotomian asemesta sukupuoli ymmärretään kulttuurisesti tuotettuina naisten ja miesten merkkeinä. Siten naispuoliset yksilöt eivät ole yhtä kuin kulttuuriset Naiset tai miespuoliset yksilöt yhtä kuin kulttuuriset Miehet. Nais- ja miestapaisuudella tarkoitetaan naisiin ja miehiin liitettyjä kulttuurisesti rakentuneita eleitä, puhetapoja ja toimintamalleja. Tutkimuksessa kiistetään stereotyyppinen ajattelu, jossa naiset ovat Naisia, jotka toimivat naistapaisesti ja miehet Miehiä, jotka toimivat miestapaisesti.

Journalismin suhdetta sukupuoleen voi tarkastella joko ulkoisena tai sisäisenä suhteena. Silloin kun journalismin ja sukupuolen suhteen nähdään rakentuvan ulkoisesti, sen voi nähdä vaikkapa uutisten tavoissa tuottaa sukupuolirepresentaatioita. Journalismi on näin ajatellen yksi teknologia muiden sellaisten teknologioiden joukossa, jotka tuottavat sukupuolen representaatioita. Niiden varassa tai niitä kiistäen rakentuu myös ihmisten itseymmärrys. Kun tarkastellaan journalismia sisäisenä suhteena, silloin eritellään journalismin ja sukupuolen yhteen kietoutumista ja riippuvuutta toisistaan.

Tässä tutkimuksessa journalismin sisäistä suhdetta sukupuoleen avataan pohtimalla erityisesti poliittisen julkisuuden käsitettä ja poliittisen toimijuuden rakentumista. Tämä

merkitsee poliittisen julkisuuden käsitteen kahtalaista kritiikkiä: Ensinnäkin kritiikki kyseenalaistaa yksityisen ja julkisen erottelussa syntyvän käsityksen, jonka mukaan Naisen kuuluvat yksityisyyden alueelle ja Miehen julkisuuteen. Toiseksi kritiikki kyseenalaistaa käsityksen toisensa pois sulkevista yksityisen ja julkisen alueista, joiden perusteella elämismaailma jaetaan emotionaaliseen ihmissuhteiden ja rationaaliseen politiikan maailmaan. Journalismin näkökulmasta tällainen yhteiskuntakäsitys, julkisen ja yksityisen jako, merkitsee intiimin alueen, kodin ja ihmissuhteiden näkemistä epäpoliittisena, journalismin kovaan ytimeen kuulumattomana elementtinä. Journalismia samoin kuin muita julkisuuden alueita tulisi kuitenkin eritellä ajallisesti ja paikallisesti muuttuvina ilmiöinä. Siksi se, mitä pidetään julkisena ja yksityisenä on pysyvä neuvottelun ja kamppailun kohde myös journalismin itsensä sisällä.

Haastattelut kuvaavat kulttuurista ymmärrystä

Tutkimuksen empiirisessä osassa on selvitetty pohjoismaisen tasa-arvopolitiikan hengessä ”miksi naisilla ja miehillä ei ole yhdenvertaisia mahdollisuuksia edetä journalistisella urallaan”. Sinikka Torkkola teemahaastatteli vuoden 2008 kevätkesällä 43 toimituksellista päällikköä. Haastatelluista 23 oli päätoimittajia ja 20 muita toimituksellisia päälliköitä, kuten toimituspäälliköitä ja uutispäälliköitä. Mukana haastatteluissa oli 21 tiedotusvälinettä, 11 seitsemänpäiväistä valtakunnallista tai maakunnallista sanomalehteä, kuusi aikakauslehteä ja neljä television uutis- ja ajankohtaistoimitusta. Haastatteluissa keskusteltiin sekä urasta ja työtehtävistä että sukupuolen vaikutuksesta journalistiseen työhön ja toimittajan uraan yleisesti.

Yksittäisten journalistien toiminnallinen paikka mediataloissa ja toimituksissa syntyy rakenteiden ja sitkeästi elävien kulttuuristen arvojen vuorovaikutuksessa. Haastateltavien tarinat eivät palaudu nais- ja miesyksilöihin vaan kertovat journalismin nais- ja miestapaisuuksista. Vaikka tutkimuksessa haastateltujen toimituksellisten päällikköjen tarinat ovat todellisia kokemuksia, niitä ei tule ymmärtää todellisuutta täydellisesti vastaavina kuvauksina toimitusten arkitodellisuudesta. Haastateltavien näkemykset kuvaavat sen sijaan suomalaisen journalismin sekä yksittäisten mediaorganisaatioiden ja toimitusten kulttuurista ymmärrystä journalismin sukupuolesta. Useimmilla

haastatelluilla päälliköillä on pitkä kokemus ja sen mukanaan tuoma vahva tuntuma journalistisiin käytäntöihin. Puhuessaan journalismista he kertovat paitsi omasta henkilökohtaisesta tavastaan määrittää journalismia myös journalistisissa kulttuureissa yhteisesti jaetuista merkityksistä.

Mediaorganisaation sukupuolijärjestys

Tutkimuksen mediaorganisaation rakenteita ja kulttuureja erittelevässä osuudessa selvitetään, miten kustannusorganisaatiossa tuotetaan sukupuolijärjestystä.

Konkreettisesti tämä tuottaminen tarkoittaa sekä hiljaista yhteistä ymmärrystä että julkilausuttuja normeja, tapoja ja käytäntöjä, jotka kaikki ohjaavat rekrytointia, johtamista ja toimituksen työtä. Mediatalojen kulttuurit tulevat näkyviksi mediaorganisaatioiden käytännöissä ja niihin liittyvissä tiedoissa, taidoissa, arvostuksissa, uskomuksissa ja tunteissa. Päällikköhaastatteluissa organisaation sukupuoli näyttäytyy ristiriitaisena. Yhtäältä kyse on monimuotoisuuden tarpeesta, jolloin yksilöiden erilaiset ominaisuudet, kuten sukupuolet, nähdään organisaation vahvuutena. Toisaalta sukupuolen ja yksilöllisten ominaisuuksien merkitys toimitustyölle pyritään kieltämään.

Mediatalat ja toimitukset rakenteet ja kulttuurit asettavat Naisille ja Miehillä erilaisia paikkoja. Mediatalojen sukupuolittavat käytännöt tulevat esiin stereotyyppisinä sukupuoliodotuksina, joiden mukaan johtajuus nähdään ennen muuta miehille ”luonnostaan” kuuluvana ominaisuutena.

Tutkimushaastattelujen perusteella näyttää siltä, että mediataloissa on tarvetta naispuolisille johtajille. Mediatalat näyttävät kutsuvan *naisjohtajia* täydentämään ja korjaamaan *miesjohtajuutta*. Taustalla ovat sekä yleiset tasa-arvovaateet että stereotyyppiset uskomukset Naisten ja Miesten erilaisista johtamistavoista ja organisaation tarpeet saada erilaisia johtajia. Naisjohtajia katsotaan tarvittavan kahdesta syystä. Ensinnäkin naistapaista sosiaalisuutta ja yhteistyötä korostavaa johtajuutta tarvitaan täydentämään yksilöosaamista, hierarkkista ja tuloksia korostavaa miestapaista johtajuutta. Toiseksi naisjohtajia katsotaan tarvittavan lisää toimitusten ylimpiin tehtäviin

yleisökilpailun vuoksi. Sukupuolella nähdään olevan vaikutusta journalistisiin sisältöihin ja sitä kautta journalismin kykyyn tyydyttää yleisön tarpeita.

Organisaation sukupuolieroon perustuva kulttuuri merkitsee kyseenalaistamatonta sukupuolittunutta työnjakoa, jossa miehen valitseminen päälliköksi on luonnollista ja naisen poikkeuksellista. Tämä ero tulee selvästi näkyviin naisten ja miesten eritahtisina urina. Työurien vertailu kertoo, että miehiä on rekrytoitu päällikkötehtäviin oman toimituksen ulkopuolelta useammin kuin naisia. Miehet ovat myös edenneet urallaan naisia nopeammin.

Naisten ja miesten erilaista urakehitystä selittävät ensinnäkin johtajuuden mallit. Johtaja nähdään edelleen ensisijaisesti Miehenä ja miestapainen johtajuus johtajuuden normina. Toiseksi ilmiötä selittävät journalismin ideaalit, joiden mukaan journalismi on ennen muuta puolueetonta ja neutraalia yhteiskunnan tarkkailemista ja tiedon välittämistä. Miesten on miestapaisen journalismin tekijöinä nähty kykenevän tähän tehtävään Naisia ja naistapaista journalismia paremmin. Tämän tutkimuksen perusteella näyttää siltä, että naispuolisen päällikön pitää osoittaa kyvykkyyttään huomattavasti pidempään kuin miehen. Naisten näkymättömyyttä kuvaa se, että naispuolisia johtajia rekrytoidaan harvemmin oman talon tai toimituksen ulkopuolelta. Naiset eivät yksinomaan törmää lasikattoon vaan ajautuvat toden näköisesti myös lasikoppiin.

Sukupuolittavat käytännöt

Journalismin sukupuolijärjestys rakentuu journalismin kulttuurisen itseymmärryksen sekä siihen perustuvan toiminnan vuorovaikutuksessa. Päällikkötoimittajien haastatteluissa journalismi rakentuu sekä institutionaalisenä suhteena että yleisösuhteena.

Institutionaalisisessa suhteessa korostuu journalismin kyky seurata ja valvoa muita yhteiskunnallisia toimijoita. Yleisösuhde puolestaan merkitsee journalismin kykyä vastata yleisön tarpeisiin.

Journalismin institutionaalisella orientaatiolla on ollut hegemoninen asema niin journalismin itseymmärryksessä kuin journalismin tutkimuksessakin. Institutionaalisesti orientoituneessa journalismissa painottuu journalismin maskuliininen ulottuvuus,

erityisesti julkisuuden alueen neutraaleiksi ymmärretyt politiikan ja talouden uutiset. Tätä maskuliinista ulottuvuutta ei kuitenkaan tunnisteta, sillä journalismin institutionaalinen suhde kiinnittyy vahvasti näkemykseen journalismista neutraalina, puolueettomana, objektiivisena ja myös sukupuolettomana yhteiskunnan monitoroijana. Näyttää kuitenkin siltä, että ainakin osin usko journalismin sukupuolineutraaliuteen olisi horjumassa. Päällikköhaastattelussa pohdinnat sukupuolineutraalin ideaalin ja sukupuolittuneiden käytäntöjen välillä ovat ristiriitaisia. Yhtäältä journalismissa näyttäisi olevan alueita, kuten uutisjournalismin faktat, joita monet päällikköhaastateltavat pitävät sukupuolineutraaleina. Toisaalta kun sukupuolen merkitysten pohdinnat yhdistyvät käytännön tilanteisiin, neutraaliuden idea laimenee ja sukupuolesta tulee ainakin yksi toimittajuutta määrittävistä ominaisuuksista.

Journalismin sukupuolittuminen konkretisoituu toimitustyön käytännöissä. Sukupuolieroon perustava nais- ja miestapaisuus rakentuvat vastakkaisten asettelujen varaan: yksityinen ja julkinen; pehmeä ja kova, läheinen ja etäinen, tunne ja tieto, subjektiivinen ja objektiivinen, vakava ja populaari. Tämä jako näkyy tutkimushaastattelussa, naispuoliset toimittajat nähdään naistapaisen journalismin tekijöinä ja miespuoliset miestapaisen. Naistapaisiksi aiheiksi määrittyvät koti, perhe, ihmiset, taustat ja tunteet. Miestapaiseksi nähdään valta, eliitit, rakenteet, uutiset ja fakta. Naispuoliselle journalismille tyypillisenä lähestymistapana pidetään ymmärtämistä ja läheisyyttä; miestapaiselle etäisyyttä ja aggressiivisuutta.

Journalismin yleisöorientaation lisääntyminen ei ainakaan vielä ole muuttanut journalismin arvostuksia. Uutisjournalismin kovien uutisten kulttuuri on edelleen hegemonisessa asemassa ja määrittää journalististen lajityyppien hierarkioita. Journalismin hierarkiat konkretisoituvat esiin muun muassa journalismipalkinnoissa ja toimittajien pätevyys arvioinneissa. Kokemus arvostetuilla journalismin osa-alueella taloudessa ja politiikassa kantaa uralla helpommin eteenpäin kuin kokemus vaikkapa viihteessä tai lastensivuilla. Tämän tutkimuksen perusteella näyttää siltä, että suomalaisen institutionaalisesti suuntautuneen journalismin yhteiskunnallinen asema ja sen kytkökset kahden sukupuolen järjestelmään ovat vakaita. Perusasetelma ei näyttäisi muuttuvan,

vaikka institutionaalinen journalismi kurottaakin kohti yleisöjä ja kaipaa perinteistä journalismia täydentäviä sisältöjä ja näkökulmia.

Toimittajakoulutus avainasemassa

Tarja Savolainen on eritellyt tätä tutkimusta varten journalismikoulutusta sukupuolinäkökulmasta arvioivia kansainvälisiä tutkimuksia ja analysoinut Tampereen ja Jyväskylän yliopistojen journalistikoulutuksessa luettavaa kirjallisuutta. Suurimmassa osassa tarkasteltavista 37 suomenkielisestä kurssikirjasta ei käsitelty sukupuolta edes otsikkotasolla. Sukupuoliproblematiikan puuttuminen kirjallisuudesta johtuu osittain siitä, että julkaisuihin ja tutkimuksiin valitut näkökulmat eivät anna tilaa sukupuolen käsittelylle. Tästä seuraa, että esimerkiksi historiajaksoissa ei käsitellä toimittajuuden, yleisöjen, sisältöjen ja organisaatioiden sukupuolittuneisuutta. Journalismi konkretisoitui oppikirjoissa helposti vain sanomalehtijournalismiksi, uutisjournalismiksi ja politiikan journalismiksi. Esimerkiksi aikakauslehdet mahtuvat huonosti tähän määrittelyyn.

Savolaisen analyysin perusteella näyttää siltä, että sukupuolentutkimus saa hyvin vähän tilaa toimittajakoulutuksessa. Alalle tulevien naispuolisten opiskelijoiden näkökulmasta tämä voi olla pulmallista, sillä miestapaisen journalismin arvot ja asenteet eivät välttämättä tarjoa heille samaistumisen kohdetta. Ensinnäkin ammatillinen identiteetti kiinnitetään instituutiohistoriaan. Tämä on naisten kannalta epäsuosiollista, koska he ovat harvoin hallinneet historioiden kuvaamia instituutioita. Toiseksi samaistumisen kohteeksi tarjotaan kapeaa käsitystä journalismin suhteesta poliittisuuteen. Tässä ymmärryksessä poliittista on vain politiikan journalismi. Sen sijaan vaikkapa ruokaohjeiden, urheilu-uutisten tai sairauksien ja terveyksien poliittisuutta ei ole tapana nähdä.

Rakenteet ja kulttuurit ohjaavat yksilöllisiä valintoja

Journalismin arjessa ja tutkimuksessakin on tyypillistä ymmärtää sukupuoli ennen muuta yksilöiden ominaisuuksina. Tämän tutkimuksen tulos on toinen. Media- organisaatioiden ja journalismin sukupuolittuneet rakenteet, kulttuurit ja käytännöt ohjaavat ihmisiä tekemään journalismin sukupuolijärjestyksen kanssa sopuissa olevia valintoja.

Nämä tekijät rakentuvat yksilön omien valintojen ja toimintastrategioiden sisään eivätkä yksilöt niitä aina edes tunnista.

Naisten miestä suurempia perhevelvollisuuksia on pidetty syynä naisten miestä heikompaan urakehitykseen. Tämän tutkimuksen perusteella tilanne näyttää muuttuneen. Suhteessa perheeseen tutkimuksessa nousee esiin sukupolvi ero. Noin nelikymppisten sukupolvelle vastuu kodista ja perheestä ei enää itsestään selvästi ole vain naisten asia. Tasa-arvovaatteet ovat vaikuttaneet toimitustyön käytäntöihin ja muuttaneet niitä perheystävällisempään suuntaan. Hyvään toimittajuuteen ei enää ainakaan automaattisesti kuulu oletus työn ensisijaisuudesta. Sekä naisten että miesten perhevelvollisuudet tunnistetaan ja tunnustetaan. Silti monet käytännöt vaikuttavat joustamattomilta. Haastattelujen perusteella näyttää siltä, ettei mahdollisuuksia käytäntöjen muuttamiseen oikein ole, tai ainakaan niitä ei aktiivisesti pohdita.

Päällikköhaastatteluissa turvaudutaan mielellään ajatukseen sukupuolineutraaliudesta ja ajatellaan, ettei hyvällä journalismilla tai toimituksellisilla käytännöillä ole mitään tekemistä sukupuolen tai eriarvoisuuden kanssa. Toimituksen arjen kuvauksissa tämä sukupuolineutraalius murtuu. Toimituksellisissa käytännöissä stereotyyppiset sukupuoliodotukset asettavat miehille ja naisille erilaisia käyttäytymis- ja toimintanormeja. Miespäälliköille tarjoutuu yhteiskunnallisina vaikuttajina ja linjojen vetäjinä toimitusten isännän rooleja. Isännän rinnalla tarvitaan kuitenkin arjen pyörittäjää, jonka paikka tarjoutuu helposti sukupuolen mukaisesti naiselle.

Tässä tutkimuksessa nousee esiin kaksi tapaa, joiden avulla naispuoliset toimittajat luovivat toimitusten sukupuolittuneissa käytännöissä. Ensinnäkin naispuoliset toimittajat voivat pyrkiä sopeutumaan vallitsevaan kulttuuriin ja toimimaan kuten miespuoliset kollegansa. Sopeutuminen toimitusten ”äijäkulttuuriin” merkitsee usein sietämistä tai välinpitämättömyyttä, seksististen puheiden ja työttölyyn ei anneta häiritä. Sulautuminen osaksi miestapaista toimitusta voi tarkoittaa myös naiseuden piilottamista. Toinen selviytymistapa merkitsee miestapaisuuden tunnistamista ja sopeutumisyritysten lopettamista sekä lähtemistä mediaan, jossa pärjääminen ei edellytä muuttumista miestapaiseksi.

Sukupuolen aika

Journalismin sukupuolilogiikka rakentuu dikotomian varaan, jossa jako naisiin ja miehiin ymmärretään luonnollisina itsestäänselvyyksinä eikä kulttuurisesti tuotettuina Naisina ja Miehinä. Suomalainen journalismin tutkimus näyttää helposti tyypistävän journalismin moninaiset kulttuurisen muodot yhteen muotoon. Journalismin hierarkioissa miestapainen institutionaalisesti orientoitunut journalismi on hegemonisessa asemassa. Naistapainen yleisöön orientoitunut journalismi on sen sijaan marginaalisessa asemassa. Tosin viime vuosina kiristynyt mediatalojen välinen kilpailu on kääntänyt journalismin katsetta yleisöön päin ja ikään kuin pakottanut monimuotoistamaan journalismia. Yleisöksi houkutellaan niitäkin, jotka eivät ole kiinnostuneita perinteisestä uutisjournalismista.

Toimituksiinkin yltäneet sukupuolten tasa-arvovaateet eivät sellaisenaan murra sitkeästi elävää käsitystä journalismin ”kovasta ytimestä”, enempää kuin sukupuolidikotomioistakaan. Vaikka naistapaiselle journalismille on yhä enemmän tilaa ja arvostustakin, se ei poista kahden sukupuolen valtajärjestelmää. Sukupuolijärjestys ei purkaudu vaikka naisia ja miehiä olisi toimitusten eri portailla yhtä paljon. Tasa-arvon lisääntyminen ei automaattisesti merkitse sukupuolieroon perustuvien käytäntöjen näkyväksi tekemistä saati purkamista. Murtumistaan huolimatta institutionaalinen orientaatio on nykyjournalismissa vahvassa asemassa. Nykyinen tapa puhua journalismista instituutiona ei ehkä mahdollista sukupuolieron kyseenalaistamista ja näkyväksi tekemistä. Sen sijaan vallitseva puhetapa ylläpitää ymmärrystä journalismista sukupuolineutraalina instituutiona.

Tässä tutkimuksessa olemme keskittyneet erityisesti journalismin ja sukupuolen suhteeseen. Sukupuoli ei ole jokin muuttuja journalististen käytäntöjen taustalla, vaan sukupuolta tehdään journalismissa ja vastaavasti journalismi kaikkine käytäntöineen tuottaa sukupuolta. Sukupuolen ymmärtäminen tekoina edellyttää journalismin tutkimukselta nykyistä analyyttisempää suhdetta journalismiin sekä instituutiona että käytäntönä. Se merkitsee myös sukupuolen näkemistä osana journalismia. Vasta silloin alkaa journalismissa sukupuolen aika.